

ОРГАНІЗАЦІЙНІ ТА ПРАВОВІ ЕЛЕМЕНТИ ІНСТИТУЦІЙНОГО МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ В УКРАЇНІ

Гендерна політика

УДК 342.726:316.346.2](477)
ББК 67.9(4Укр.)400.7
О64

«Організаційні та правові елементи інституційного механізму забезпечення гендерної рівності в Україні». Запоріжжя: Друкарський світ, 2011. – 140 с.

ISBN 978-966-2333-07-7

УДК 342.726:316.346.2](477)
ББК 67.9(4Укр.)400.7
О64

Авторський колектив:

Пищуліна Ольга: вступ; параграфи 1.1, 1.2, 1.5, 1.6; розділи 2, 3; параграф 4.1; розділи 5, 6; основні висновки дослідження.

Рябошапка Світлана: параграф 1.3, 1.4; проект постанови Кабінету Міністрів України «Про утворення Координаційного бюро з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків»; проект положення «Про Координаційне бюро з питань забезпечення гендерної рівності».

Левченко Катерина: розділ 7; параграф 3.2; розділ 8; проект наказу по ЦОВВ «Про запровадження посади радника керівника центрального органу виконавчої влади з гендерних питань»; проект положення «Про радника з гендерних питань керівника центрального органу виконавчої влади (який знаходиться в штатному розкладі центрального органу виконавчої влади)»; проект наказу по ОДА «Про запровадження посади радника голови ОДА з гендерних питань»; проект положення «Про радника з гендерних питань голови ОДА (який знаходиться в штатному розкладі)»; додаток «Світовий досвід запровадження спеціалізованого омбудсмена».

Марценюк Тамара: додаток «Міжнародний досвід створення національних механізмів».

Редакційна група Програми рівних можливостей та прав жінок в Україні ЄС-ПРООН:

Кобелянська Лариса Станіславівна, координатор Проекту
Ігнатова Ірина Олександрівна, експерт з гендерної політики
Корюкалов Михайло Володимирович, експерт з гендерної політики
Ябченко Микола Якович, спеціаліст зі зв'язків з громадськістю та редагування.

Літературний редактор: Ольга Мінакова-Гончаренко

Це видання підготовлено в межах виконання «Програми рівних можливостей та прав жінок в Україні», яку впроваджує Програма розвитку ООН за фінансової підтримки Європейського Союзу. Думки, висновки чи рекомендації належать авторам та упорядникам цього видання і не обов'язково відображають погляди ПРООН чи інших організацій та закладів системи ООН або Європейського Союзу. При використанні матеріалів посилання на це видання є обов'язковим. Видано за фінансової підтримки Програми розвитку ООН і Європейського Союзу.

ISBN 978-966-2333-07-7

© Програма розвитку ООН в Україні, 2011.

**ОРГАНІЗАЦІЙНІ ТА ПРАВОВІ ЕЛЕМЕНТИ
ІНСТИТУЦІЙНОГО МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ҐЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ В УКРАЇНІ**

Організаційні та правові елементи інституційного механізму забезпечення гендерної рівності в Україні

Авторський колектив:

Пищуліна Ольга: вступ; параграфи 1.1, 1.2, 1.5, 1.6; розділи 2, 3; параграф 4.1; розділи 5, 6; основні висновки дослідження.

Рябошапка Світлана: параграф 1.3, 1.4; проект постанови Кабінету Міністрів України «Про утворення Координаційного бюро з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків»; проект положення «Про Координаційне бюро з питань забезпечення гендерної рівності».

Левченко Катерина: розділ 7; параграф 3.2; розділ 8; проект наказу по ЦОВВ «Про запровадження посади радника керівника центрального органу виконавчої влади з гендерних питань»; проект положення «Про радника з гендерних питань керівника центрального органу виконавчої влади (який знаходиться в штатному розкладі центрального органу виконавчої влади)»; проект наказу по ОДА «Про запровадження посади радника голови ОДА з гендерних питань»; проект положення «Про радника з гендерних питань голови ОДА (який знаходиться в штатному розкладі)»; додаток «Світовий досвід запровадження спеціалізованого омбудсмена».

Марценюк Тамара: додаток «Міжнародний досвід створення національних механізмів».

Для інституціоналізації гендерної політики на національному рівні важливо враховувати міжнародний досвід. Хоча національні гендерні механізми у світі вважають політично слабкими, вони, проте, відіграють ключову роль у забезпеченні гендерної рівності. Найчастіше робота національних механізмів відбувається в межах національної гендерної політики або плану дій з впровадження гендерної рівності.

Більша частина країн має міністерство, департамент або бюро з гендерної рівності. Комітети (міжвідомчі чи парламентські) також можуть функціонувати як механізми, особливо, якщо вони розробляють та впроваджують національні плани або програми досягнення гендерної рівності. У деяких країнах діють незалежні від уряду структури, наприклад, інститут уповноваженого з питань рівних прав жінок та чоловіків, різноманітні ради тощо.

Політична вага і можливості, кадрові та фінансові, в національних механізмах різних країн різні. Різними вони можуть бути і в одній країні, залежно від дій національних урядів.

Інституційні засади регулювання гендерних відносин у Швеції

У Швеції склалися інституційні засади, що сприяють ефективному регулюванню гендерних відносин. У цій країні на рівні інституцій політики і держави, науки та освіти повсякчас відбуваються інновації, що ґрунтуються на усвідомленні цінності гендерної рівності. Помітний вплив на стан гендерних відносин у Швеції справляє посередник між процесами регулювання і дослідження гендерних відносин – жіночий рух, який протягом останніх десятиліть зумів забезпечити так звану «дію знизу вгору» на органи державної влади для забезпечення гендерної рівності.

Держава загального добробуту (*welfare state*) і гендерна рівність – два найважливіших аспекти інституціоналізації гендерних відносин у Скандинавії загалом і в Швеції зокрема. Швецію вважають однією з передових країн за рівнем забезпечення однакових прав і можливостей для чоловіків та жінок. Успішна шведська гендерна політика є показовим прикладом для інших країн. Після вступу Швеції до Європейського Союзу у 1995 році гендерна рівність стала пріоритетною сферою політики у співпраці Швеції та ЄС. З того часу гендерна рівність часто постає саме як «шведське питання»⁴⁷. Відповідно до звіту Світового економічного форуму (*World Economic Forum*) 2007 року, присвяченого гендерному розриву

47 Towns A. Paradoxes of (In)Equality: Something is Rotten in the Gender Equal State of Sweden // *Cooperation and Conflict*. – 2002. – Vol. 37 (6). – P. 162.

в світі⁴⁸, який представляє ґендерний розрив (gender gap) у чотирьох важливих сферах нерівності між чоловіками та жінками, а саме: економічної участі, рівня освіти, політичного представництва та здоров'я, Швеція є лідером у питаннях забезпечення ґендерної рівності, покриваючи ґендерний розрив майже на 82% (табл. 1).

Таблиця 1

Індекс ґендерного розриву у світі 2007 року в порівнянні з індексом 2006 року (десять країн-лідерів серед 128 країн)

Країна	Місце у 2007 р.	Значення індексу в 2007 р.	Місце у 2006 р.	Значення індексу в 2006 р.	Зміна у значенні індексу (2007-2006)
Швеція	1	0,8146	1	0,8133	0,0014
Норвегія	2	0,8059	2	0,7994	0,0065
Фінляндія	3	0,8044	3	0,7958	0,0086
Ісландія	4	0,7836	4	0,7813	0,0023
Нова Зеландія	5	0,7649	7	0,7509	0,0140
Філіппіни	6	0,7629	6	0,7516	0,0113
Німеччина	7	0,7618	5	0,7524	0,0094
Данія	8	0,7519	8	0,7462	0,0057
Ірландія	9	0,7457	10	0,7335	0,0122
Іспанія	10	0,7444	11	0,7319	0,0125

Якщо значення індексу дорівнює 1, воно означає «рівність», а якщо наближається до 0 – «нерівність».

Джерело: Global Gender Gap Report 2007.

Швецію вважають країною, де дотримання рівних прав і можливостей чоловіків та жінок є однією з найважливіших суспільних цінностей. Таку позицію можна пояснити тим, що Швеція презентує скандинавську модель держави загального добробуту, в якій ґендерну рівність забезпечено на державному рівні. Як видно з таблиці 1, найуспішнішими у сфері забезпечення ґендерної рівності в світі є, окрім Швеції, Норвегія, Фінляндія та

48 Global Gender Gap Report 2007. World Economic Forum. – Режим доступу: <http://www.weforum.org/en/initiatives/gcp/Gender%20Gap/index.htm> (станом на 12.01.2008)

Ісландія – держави загального добробуту. В цих країнах державні виплати дають змогу і жінкам, і чоловікам утримувати свої родини самотужки, коли, наприклад, розпадається шлюб чи батько (або матір) уникає відповідальності щодо догляду за дітьми.

Скандинавська модель держави загального добробуту є прикладом так званої «індивідуальної моделі» соціальної політики на противагу «моделі чоловіка-годувальника»⁴⁹, що передбачає спільне виконання сімейних ролей у парі на противагу чіткому поділу обов'язків в родині. Серед інших ознак «індивідуальної моделі» – можливість і для батька, і для матері робити кар'єру та отримувати гроші, підтримка з боку держави, уникання панівної сімейної форми (family form) тощо.

Скандинавська модель політики загального добробуту відзначається екстенсивними соціальними заходами з боку держави на підтримку всіх без винятку мешканців Швеції, як громадян, так і осіб, які законно проживають на території Швеції. Тобто саме загальна підтримка і допомога роблять шведську політику ґендерної рівності такою вартісною.

Ґендерну політику в Швеції спрямовано на здобуття трьох важливих цілей: рівності статей як цілі державної політики Швеції, ґендерного мейнстрімінгу як стратегії з досягнення цієї цілі та подолання ґендерної нерівності у владних відносинах у сучасному шведському суспільстві.

Головною стратегією досягнення цілей ґендерної політики в Швеції є ґендерний мейнстрімінг. У травні 2006 року шведський парламент (риксдаг) ухвалив нові цілі державної політики ґендерної рівності, зазначені в програмі уряду «Здатність формувати суспільство і власне життя – нова ціль політики ґендерної рівності». Основну ціль шведської ґендерної політики, що ґрунтується на усвідомленні цінності ґендерної рівності, сформульовано таким чином: «Жінки та чоловіки отримують рівні можливості формувати суспільство і власне життя у ньому». Проміжні цілі надають шведським громадянам:

– *рівний розподіл влади та впливу*: жінки та чоловіки мають однакові права і можливості бути активними громадянами і створювати умови для процесу ухвалення рішень;

– *економічна рівність між жінками та чоловіками*: обидві статі мають однакові можливості отримати належну освіту та оплачувану роботу, щоб забезпечувати економічну незалежність протягом життя;

– *рівний розподіл неоплачуваної домашньої праці та догляду*: жінки та чоловіки несуть однакову відповідальність за домашню працю

49 Sainsbury D. Gender, Equality and Welfare States. – Cambridge: University Press, 1996. – P. 42.

та мають однакові можливості надавати й отримувати догляд на рівних умовах;

– *припинення насильства чоловіків над жінками*: жінки та чоловіки, дівчата та хлопці мають однакові права і можливості щодо фізичної недоторканності.

Інституційна модель регулювання і дослідження ґендерних відносин у Швеції

Комплексна інституційна модель процесів регулювання та дослідження ґендерних відносин у Швеції (рис. 1) містить три основні елементи, які діють на рівні інституцій політики і держави: ухвалення рішень (так звана «дія згори вниз»), вплив на ухвалення політичних рішень на рівні громадських ініціатив (представлених жіночим рухом Швеції – «дія знизу вгору»), досліджень ґендерних відносин у шведському суспільстві на рівні інституцій освіти і науки, а також двох посередників та зв'язки між елементами і посередниками.

Ключові ролі в регулюванні та дослідженні ґендерних відносин у Швеції відіграють інституції політики і держави, жіночий рух, інституції науки і освіти, а також посередники.

1. Інституції політики і держави.

1.1. Депутатами риксдагу, шведського парламенту, є представники семи основних шведських партій. Після виборів, що відбулися у вересні 2007 року, керівна лівоцентристська коаліція Соціал-демократичної партії, Лівої партії і Партії зелених зазнала поразки від правоцентристського альянсу чотирьох ліберально-консервативних політичних партій. Однак зміна керівної коаліції в Швеції суттєво не позначилася на ставленні парламенту до питань ґендерної рівності, адже всі основні політичні сили країни позиціонують себе як ґендерно чутливі. Знову ж таки звернемо увагу на роль жіночих федерацій при політичних партіях у Швеції, які свого часу змогли поставити питання ґендерних відносин на політичний порядок денний. Майже всі шведські партії заснували жіночі федерації⁵⁰ (Національна федерація соціал-демократичних жінок у Швеції,

⁵⁰ Для повного списку організацій див.: Appendix 7:1 // *Towards a New Democratic Order? Women's Organizing in Sweden in the 1990s* / Ed. by G.Gustafsson, M.Eduards, M.Rönblom. – Stockholm: Publica, 1997. – P. 185.

Консервативна жіноча асоціація, Шведські центристські жінки, Християнсько-демократична жіноча організація у Швеції тощо), які утворили ядро шведського жіночого руху, що активно боровся за впровадження ґендерної рівності і розбудову держави загального добробуту. Оскільки за результатами виборів 2007 року жінки становлять майже половину депутатів (47,3%) шведського парламенту, питання ґендерної рівності й надалі розглядатимуть і розв'язуватимуть на найвищому рівні ухвалення політичних рішень.

1.2. Сучасний етап регулювання ґендерних відносин у Швеції відзначено низкою інституційних інновацій, що ґрунтуються на проголошених цінностях ґендерної рівності та ґендерного мейнстрімінгу. Зокрема, створено Міністерство з питань інтеграції та ґендерної рівності⁵¹, яке координує урядову роботу з питань забезпечення ґендерної рівності та відає спеціальними ініціативами у сфері регулювання ґендерних відносин. Міністр з питань інтеграції та ґендерної рівності відповідає за державну політику рівності між статями. До того ж, кожен міністр шведського уряду відповідає за ґендерну рівність у своїй галузі. З двадцяти двох міністрів, десять – жінки. Відділ з питань ґендерної рівності, підпорядкований міністрові з питань інтеграції та ґендерної рівності, несе відповідальність за роботу уряду з досягнення ґендерної рівності, за спеціальні проекти з розвитку рівних можливостей, а також за розробку методів втілення державної ґендерної політики.

Наприкінці 2003 року відбулася інституційна інновація в урядових структурах Швеції: міністерства і офіс прем'єр-міністра отримали інструкцію призначити **координаторів з питань ґендерної рівності**. Деякі міністерства призначили кількох координаторів, тому загалом в уряді працює 21 координатор. Вони, надаючи потрібну підтримку й керуючи процесом, планують і координують роботи з ґендерного мейнстрімінгу у відповідних міністерствах. Координатори з питань ґендерної рівності складають щорічні плани для відповідних міністерств, беруть участь у роботі міжміністерської робочої групи з питань ґендерного мейнстрімінгу, координують навчання, надання допомоги та поширення інформації в міністерствах. При цьому вони не відповідають за проведення, підготовку та ухвалення результатів досліджень з питань ґендерної рівності, а також за розробку ґендерного підходу для поточних рішень. Відповідальність за це покладено на державних службовців, що готують такі рішення.

51 Урядові структури Швеції [**Електронний ресурс**] – Режим доступу: <http://www.sweden.gov.se> (станом на 02.04 .2007)

Міністерства створюють певну структуру навколо функції координування і роботи з ґендерного мейнстрімінгу. Ця структура об'єднує близько 150 осіб, залучених до контактних або робочих груп, що поширюють інформацію та надають потрібну підтримку відповідним галузям.

1.3. Омбудсмен з питань рівних можливостей, який здійснює моніторинг порушення прав людини у сфері забезпечення ґендерної рівності.

У Швеції в 1980 році засновано офіс омбудсмена з рівних можливостей⁵² – урядову структуру та частину шведської системи омбудсменів. Персонал офіса омбудсмена з рівних можливостей налічує 25 працівників, серед яких юристи, дослідники та інформаційні агенти. Керівника цієї структури – омбудсмена з рівних можливостей – призначає уряд, але він/вона працює незалежно. Його/її основне завдання – протидіяти ґендерній дискримінації на робочому місці та у вищих навчальних закладах. Омбудсмен діє відповідно до двох специфічних законодавчих актів: закону про рівні можливості (Equal Opportunities Act) та закону про рівне ставлення до студентів в університеті (Equal Treatment of Students at University Act). Омбудсмен приділяє велику увагу моніторингу ґендерної рівності в країні, звітам та соціологічним дослідженням. Останню інновацію в інституті омбудсменів Швеції запровадили 1 січня 2009 року, коли обов'язки чотирьох шведських омбудсменів, які відповідали за різні сфери рівних прав і можливостей (серед них і обов'язки омбудсмена з рівних можливостей), було об'єднано в загальні обов'язки одного омбудсмена з питань рівності (Equality Ombudsman)⁵³.

Омбудсмен слідкує за дотриманням п'яти державних законів з питань ґендерної рівності, а саме: *закону про рівність чоловіків і жінок*, що забезпечує однакові можливості на місці праці; *закон про рівне ставлення до студентів у вищих навчальних закладах*, що забезпечує рівні умови в університетах; *закон про заборону дискримінації і зневажливого ставлення до дітей і школярів*, що забезпечує рівні умови в школах, дошкільних закладах, школах для дітей з проблемами розумового розвитку та в групах подовженого дня; *закон про заборону дискримінації*, зокрема в тих його частинах, що стосуються питань статі; *закон про відпустку з догляду за дитиною*, головним чином з погляду контролю за дотриманням заборони на дискримінацію однієї статі.

52 JämO (Equal Opportunities Ombudsman) [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.jamombud.se> (станом на 03.04.2007).

53 Режим доступу: <http://www.do.se> (станом на 03.02.2009)

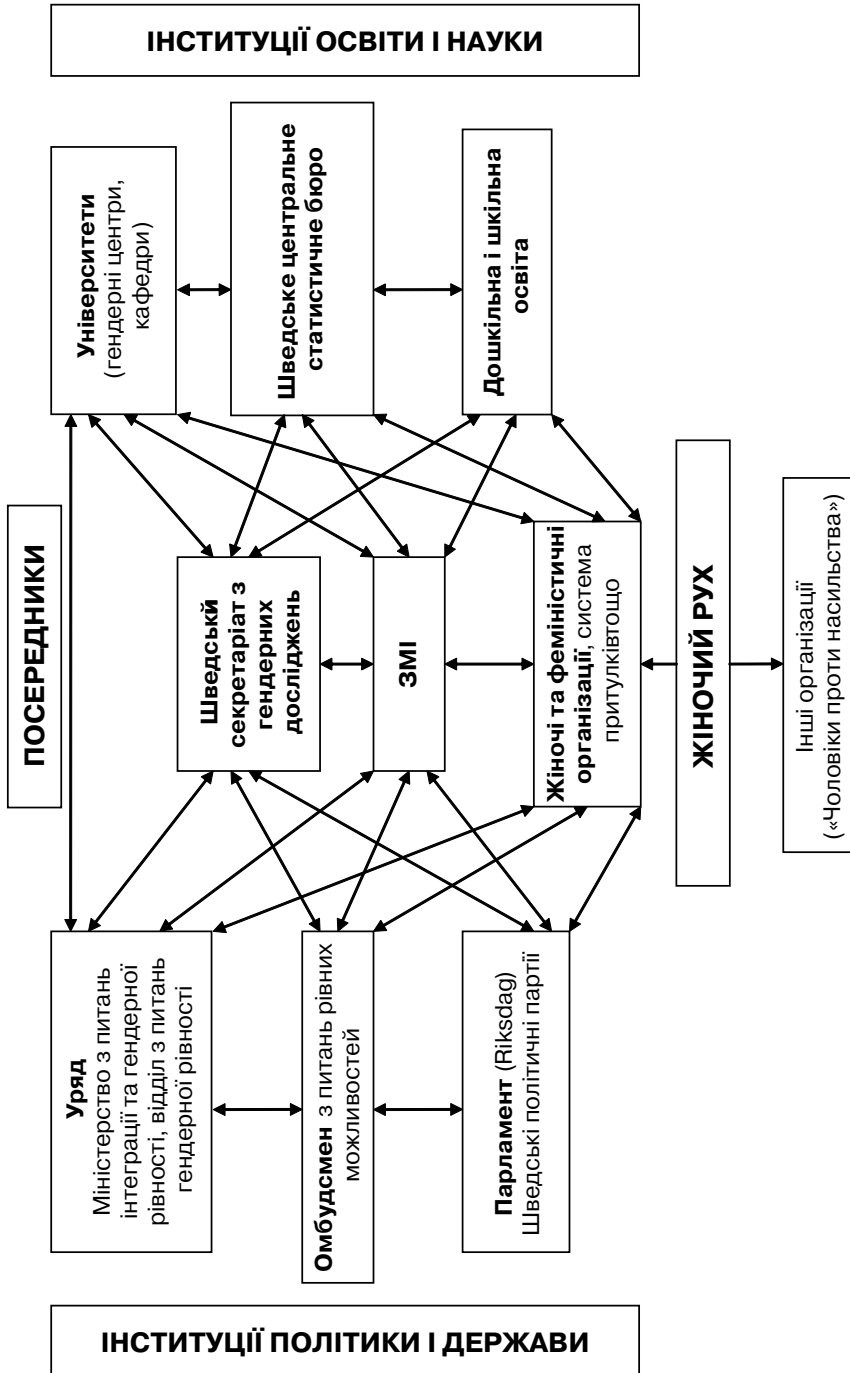

Рис 1. Інституційна модель дослідження і регулювання гендерних відносин у Швеції (розроблено Т.Марценюк і С.Оксамитною)

Ці суб'єкти беруть безпосередню участь у регулюванні ґендерних відносин в країні «згори вниз», тобто ухвалюють законодавчі акти, ратифікують міжнародні документи, здійснюють ґендерну політику. Основна мета шведської політики у сфері ґендерних відносин – забезпечити і чоловікам, і жінкам рівні можливості формувати сучасне суспільство та будувати своє життя в ньому. Низку перелічених державних структур створено саме для досягнення цієї мети. До того ж, Швеція, подібно до інших країн ЄС, дотримується стратегії ґендерного мейнстрімінгу в усіх сферах життя суспільства. Незважаючи на більш ніж п'ятдесят років розбудови держави загального добробуту та її ґендерної складової, Швеція продовжує на державному рівні працювати над забезпеченням рівних прав і можливостей для чоловіків та жінок.

2. Представники **жіночого руху** та інших громадських ініціатив (наприклад, «Чоловіки проти насильства»), які привертають увагу суспільства і держави до проблеми ґендерної рівності.

До жіночого руху входять жіночі та феміністські організації, жіночі фракції при політичних партіях, які доклали чимало зусиль, щоб розв'язати питання ґендерних відносин у Швеції. Ця спрямована «знизу вгору» ініціатива була важливою під час мобілізації шведських жінок для поліпшення власного становища в суспільстві. Крім того, не лише жінки, але й чоловіки брали участь у феміністському русі в Швеції, хоча й меншою мірою⁵⁴. Саме жіночий рух у Швеції в 60-ті роки ХХ століття привернув увагу до обмеженої участі жінок на рівні ухвалення рішень, поставив проблему насильства в сім'ї, домігся заборони купувати сексуальні послуги, ініціював створення великої мережі притулків для жінок, які зазнали насильства, привернув увагу до питання батьківства і залучення тат до догляду за дітьми тощо.

Експерти з ґендерної політики погоджуються, що «одним з найважливіших факторів, що може вплинути на збільшення числа жінок, готових обійняти керівні посади, є наявність у країні жіночого руху чи організації, які порушують жіночі питання»⁵⁵. Жіночі організації у Швеції стимулювали не лише громадську активність у сфері впровадження рівності між чоло-

54 Bergqvist Ch. The Nordic Countries – One Model or Several // Equal Democracies? Gender and Politics in the Nordic Countries / Ed. by Ch. Bergqvist et al. – Oslo: Scandinavian University Press, 1999. – P. 55-57.

55 Matland R.E. Enhancing Women's Political Participation: Legislative Recruitment and Electoral Systems // Women in Parliament: beyond Numbers / Ed. by A. Karam. – Stockholm: International IDEA, 1998. – P. 66.

віками та жінками, а й численні соціологічні дослідження для виявлення нагальних ґендерних питань.

Д.Сейнсбері (D.Sainsbury) аналізує три дискусії щодо політичного представництва у Швеції в межах діяльності жіночого руху⁵⁶:

- розвиток демократії і збільшення числа жінок у політиці (1967-1972);
- квоти для адміністративних органів (1985-1987);
- заснування жіночої партії як наслідок зменшення жіночого представництва в парламенті (1991-1994).

Спочатку соціал-демократи, які довгий час перебували при владі, працювали над розвитком шведського демократичного суспільства, зокрема розв'язували «жіноче» питання. Не підлягало сумніву твердження про те, що саме держава має відповідати за подолання ґендерної нерівності в країні. У 60-70-х роках минулого століття шведські жінки рішуче вийшли за межі приватної сфери до публічного життя країни, зокрема в політику та на ринок праці.

Жіночі групи, особливо в політичних партіях, доклали чимало зусиль, щоб запровадити інституційні засади регулювання ґендерної рівності в країні. Наслідком діяльності жіночого руху в Швеції, як і в інших скандинавських країнах, стала політика так званого **«державного фемінізму»** («state feminism»)⁵⁷. Його основна ідея полягає в тому, що суспільство є ґендерно чутливим і жінки не перебувають у підпорядкованому становищі. Навпаки, вони беруть активну участь у діяльності державних структур різних рівнів. Якщо жінок не можна залучити до суспільного життя через державні реформи чи їхню власну ініціативу, варто впроваджувати так звані «підтримувальні дії» (affirmative actions) на зразок квот. Поряд з «державним фемінізмом» дослідники вживають термін «фемократи» («femocrats»)⁵⁸ для позначення державних службовців, посадові обов'язки яких включають пропагування та активні дії щодо ґендерної рівності⁵⁹.

56 Sainsbury D. Party Feminism, State Feminism and Women's Representation in Sweden // State Feminism and Political Representation / Ed. by J.Lovenduski. – Cambridge: Cambridge University Press, 2005. – P. 197.

57 Степанова Н. М. Политика ґендерного равенства в Скандинавских странах // Ґендерная реконструкция политических систем / Ред.-сост. Н.М.Степанова и Е.В.Кочкина. – СПб.: Алетейя, 2004. – С. 223; Gustafsson G. Strategies and Practical Considerations // Towards a New Democratic Order? Women's Organizing in Sweden in the 1990s / Ed. by G.Gustafsson, M.Eduards, M.Rönnblom. – Stockholm: Publica, 1997. – P. 53-54.

58 Термін походить з Австралії, однак його також використовують щодо північних країн.

59 Borchorst A. What is institutionalized gender equality? // Equal Democracies? Gender and Politics in the Nordic Countries / Ed. by Ch.Bergqvist et al. – Oslo: Scandinavian University Press, 1999. – P. 165.

Поєднання зусиль «згори вниз» і «знизу вгору», взаєморозуміння між суб'єктами політичної діяльності і громадського сектору суспільства помітно посприяло включенню питання ґендерних відносин до політичного порядку денного, запровадженню відповідного законодавства і низки реформ, які зробили Швецію чи не найкращою у світі країною у сфері забезпечення ґендерної рівності. Тільки-но виникає якесь проблемне питання «згори» (наприклад, зменшення кількості жінок у парламенті на початку 90-х років), жіночий рух активно реагує «вгору» (залучає ЗМІ та дослідників до вивчення і обговорення цих питань, створює нову організацію чи партію, ініціює обговорення питань ґендерної рівності в середині партій тощо).

3. Інституції науки і освіти.

3.1. Університети та ґендерні центри при університетах.

Інституціоналізація ґендерних досліджень у вищих навчальних закладах країни розпочалася в кінці 70-х років⁶⁰. Мережі дослідницьких організацій, які вивчали «жіночі» питання, з'явилися в провідних шведських університетах у Лунді, Стокгольмі, Гетеборзі, Уппсалі, Лінчопінгу тощо. У цих університетах також було засновано асоціації жіночих дослідників і жіночих студій (Associations for Female Researchers and Women's Studies). Зараз існує близько двадцяти різноманітних кафедр, центрів, дослідницьких шкіл, діяльність яких присвячено освіті та дослідженням у сфері ґендерних відносин⁶¹. Наприклад, Центр ґендерних досліджень Стокгольмського університету⁶² (заснований у 1987 році), Центр ґендерних досліджень⁶³ та Феміністські студії в соціальних науках університету в Уппсалі⁶⁴ і т.д. Університети в Уппсалі, Умеа та Лінчопінгу стали переможцями конкурсу «Центри ґендерної досконалості» («Centers of Gender Excellence»)⁶⁵ – конкурсу на кращу дослідницьку діяльність у сфері

60 Women's/Gender/Feminist Studies: PhD Training in the Nordic Regions of Europe. Nordic Research School in Interdisciplinary Gender Studies Publications // Tema Genus Report. – 2004. – №3. – P. 83.

61 Swedish Secretariat for Gender Research [Електронний ресурс] / Gender Studies in Sweden. – Режим доступу: http://genus.se/digitalAssets/1123_genusstudier.pdf (станом на 27.02.2007).

62 Center for Gender Studies in Stockholm University [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.kvinfo.su.se/> (станом на 27.02.2007).

63 Center for Gender Research [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.gender.uu.se/> (станом на 27.02.2007).

64 Uppsala University [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.samgenus.uu.se/> (станом на 27.02.2007).

65 Swedish Secretariat for Gender Research [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://genus.se/Aktuellt/Nyheter/2006/?articleId=2804> (станом на 28.02.2007).

гендерних відносин. Однак ґендерні дослідження активно проводять не лише в цих інституціях, а й в усіх інших шведських університетах.

Освіта у Швеції тісно пов'язана з наукою, що дає змогу ефективно розв'язувати проблемні питання, зокрема у сфері регулювання ґендерних відносин. Держава фінансує освіту і науку, сприяючи проведенню досліджень для забезпечення ґендерної рівності між чоловіками і жінками, для поліпшення життя шведського суспільства, для розвитку теоретичних знань тощо. Найуспішніші ґендерні центри Швеції (в університетах Уппсали, Умеа і Лінчопінга) отримали державне фінансування для проведення шведських і міжнародних досліджень ґендерної тематики⁶⁶.

У Швеції важливі політичні рішення, зокрема питання ґендерного бюджетування, ухвалюють на підставі результатів фахових досліджень. Останніми роками зусилля переважно зосереджували на введенні ґендерних складових до виконання бюджету і на фінансовому менеджменті державних органів. Увагу приділяли виявленню зв'язків між цілями і фінансуванням державних заходів та їхніми результатами для поліпшення стану ґендерних відносин в країні. Щоб впровадити ефективне ґендерне бюджетування, було виконано широкомасштабну аналітичну роботу, здійснено 120 досліджень. Як наслідок, цілі ґендерної рівності враховано в численних галузях політики. На сьогодні близько половини всіх державних органів влади мають вимоги до рівних можливостей статей.

3.2. Шведське центральне статистичне бюро здійснює фаховий моніторинг усіх сфер життя шведського суспільства за статтю. Швецію можна вважати провідною країною у світі в питаннях ґендерної статистики, зважаючи на наявні вимоги до окремої статистичної звітності за статями. Офіційні статистичні дані щодо окремих громадян мають бути зібрані, проаналізовані й представлені окремо для кожної статі.

З 1982 року Шведське центральне статистичне бюро має окремий відділ статистики з питань ґендерної рівності. До його повноважень входить збір, опрацювання та публікація статистичних даних щодо рівності статей. Одним із періодичних видань цього відділу є довідник «Жінки та чоловіки у Швеції. Факти й цифри», що регулярно видають з 1984 року. У книжці розглядають тенденції розвитку політики рівності статей у Швеції, використовуючи статистичні дані щодо жінок і чоловіків у різних галузях.

Звітність за статями є важливою для результатів розподілу ресурсів у

66 Ці центри отримали 60 млн. шведських крон на п'ять років: Swedish Secretariat for Gender Research [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://genus.se/News/News/2006/?articleId=668921> (станом на 26.03 2008).

різних сферах діяльності шведського суспільства. Вважається, що нехтування ґендерною статистикою під час підготовки рішень дозволяє приховати істотні відмінності між жінками та чоловіками в суспільстві. До відповідних статистичних даних слід звертатися під час ґендерного формування бюджету, оскільки це може гарантувати, що в матеріалах, на яких базується економічна політика, буде використано статистичні дані з розподілом за статтю, а в аналітичних дослідженнях враховано різне становище жінок і чоловіків.

Постійний фаховий моніторинг стану ґендерних відносин у суспільстві дозволяє виявити основні проблемні питання, що є важливим кроком на шляху їх розв'язання. Взаємодія дослідників з політиками і представниками громадського сектору (жіночого руху) є ключовою ланкою в регулюванні ґендерних відносин. Перш ніж ухвалити будь-який законопроект чи внести зміни до чинного законопроекту, у Швеції проводять комплексні дослідження певної сфери ґендерних відносин. Після запровадження механізму регулювання ґендерних відносин обов'язково здійснюють моніторинг змін. Таким чином, дослідження ґендерних відносин є невід'ємною складовою ґендерної політики у Швеції.

4. Суб'єкти-посередники. Окремо слід сказати про так званих «посередників» в інституційному процесі регулювання і дослідження ґендерних відносин у Швеції, роль яких виконують Шведський секретаріат з ґендерних досліджень (ШСГД) та засоби масової інформації.

4.1. Як крок до повного інвестування в дослідження на ґендерну тематику, у 1996 році шведський парламент постановив заснувати в Гетеборзі **Шведський секретаріат з ґендерних досліджень (ШСГД)** – державну структуру з посередницькою функцією отримувати інформацію від одних агентів взаємодії та передавати її іншим⁶⁷. Основні завдання ШСГД:

- здійснювати загальний огляд ґендерних досліджень у Швеції;
- поширювати результати досліджень в академічній спільноті, серед політиків, в громадському секторі тощо;
- поглибити усвідомлення значущості ґендерної тематики в суспільній свідомості шведського суспільства загалом і на державному рівні зокрема;
- проаналізувати статус і розвиток можливостей ґендерного мейнстрімінгу в усіх сферах досліджень.

67 Swedish Secretariat for Gender Research [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.genus.se/Om+sekretariatet/Sekretariatets+uppdrag/> (станом на 27.02.2007).

ШСГД сповіщає шведську громадськість і політиків про результати досліджень, проведених науковими центрами. Через ШСГД до університетів надходить інформація про гранти і стипендії на дослідження. ШСГД повідомляє про те, що майже всі університети Швеції заохочують проведення гендерних досліджень. ШСГД координує започатковану ним діяльність національної шведської мережі дослідників, які вивчають питання гендерних відносин, а також видає щорічний журнал «Гендерні дослідження у Швеції» тощо. Таким чином, ШСГД є ключовим механізмом у взаємодії між політиками, дослідниками і суспільством.

4.2. Слід зазначити, що цілісна модель дослідження і регулювання гендерних відносин у Швеції також включає **ЗМІ**, які поширюють інформацію про дослідження серед згадуваних суб'єктів взаємодії. Шведські дослідники гендерних відносин орієнтуються на ЗМІ як на важливий механізм інформування суспільства про результати своїх досліджень.

Дослідники і політики усвідомлюють важливу роль ЗМІ у формуванні ставлення суспільства до проблеми гендерних відносин. Журналісти ініціюють дебати щодо викликів у сфері забезпечення гендерної рівності, привертають увагу до важливих суспільних питань (домашнє насильство, надання можливості шведським батькам з малими дітьми поєднувати роботу і домашні обов'язки тощо). ЗМІ є важливою ланкою у посередництві між політиками, дослідниками і так званою «неакадемічною аудиторією» – пересічними шведськими громадянами.

Для ефективного процесу дослідження і регулювання гендерних відносин у Швеції важливими є не лише вісім основних суб'єктів, а й **зв'язки** між ними.

Шведська інституційна модель відзначається великою кількістю зворотних, не односпрямованих зв'язків між основними інститутами процесу регулювання і дослідження гендерних відносин. Уряд замовляє дослідникам вивчення тих чи інших проблемних питань гендерних відносин. Отримавши результати, він ініціює парламентські слухання і дискусії в ЗМІ, залучає представників та представниць жіночого руху. Водночас омбудсмен з питань рівних можливостей теж залучає ЗМІ і громадські організації для збору потрібної інформації, не оминаючи увагою дані Шведського центрального статистичного бюро. Усю зібрану інформацію аналізує, узагальнює і поширює Шведський секретаріат з гендерних досліджень. Після дослідження і обговорення питання парламент змінює чинне законодавство чи ухвалює нове. Потім дослідники, здійснюючи моніторинг ефективності запроваджених заходів, знову вивчають наслід-

ки законодавчої зміни. Тобто процес дослідження і регулювання ґендерних відносин у шведському суспільстві є комплексним і добре налагодженим завдяки спільним зусиллям основних інституцій і взаємодії між ними.

Вітчизняні дослідники, громадські організації, урядовці ставлять Швецію за приклад успішної політики ґендерної рівності, беручи до уваги участь жінок на рівні ухвалення рішень і запровадження партійних ґендерних квот.

До того ж, як зазначено в дослідженні «Політичне представництво жінок та ґендерні квоти: шведський досвід»⁶⁸, Швеція постає як приклад «поступального шляху» (incremental track) на протигагу «швидкому шляху» (fast track) в дискурсі ґендерної політики, тобто покорокового поліпшення стану ґендерної рівності в країні. Швеції потрібно було приблизно 60 років, щоб досягти двадцятивідсоткової квоти для жінок в парламенті, та 70 років – для досягнення квоти в 30% (див. табл. 2). Активний жіночий рух і подальше запровадження добровільних партійних квот допомогли досягти успіху в представництві жінок у політичному житті.

Таблиця 2

Жінки у шведському парламенті з 1945 року

Рік виборів	Кількість жінок (серед 349 членів з 1976 р.)	Відсоток
1945	18	7,8
1949	22	9,6
1953	28	12,2
1957	29	12,6
1959	31	13,4
1961	32	13,7
1965	31	13,3
1969	36	15,4
1971	49	14,0
1974	74	21,1
1977	75	22,6

68 Марценюк Т. Політичне представництво жінок та ґендерні квоти: шведський досвід // Соціальні виміри суспільства. Випуск 10. – К.: Інститут соціології НАН України, 2007. – С. 153-161.

Рік виборів	Кількість жінок (серед 349 членів з 1976 р.)	Відсоток
1980	92	27,8
1983	96	29,5
1986	108	30,9
1989	131	37,5
1992	115	32,9
1994	141	40,4
1998	149	42,7
2002	158	45,3
2006	165	47,2

Примітки:

1. Реформа 1970 року перетворила парламент з двопалатного на однопалатний представницький орган. Загальне число депутатів було зменшено з 384 до 350 (349 з 1976 року). Див.: *Sainsbury D. The Politics of Increased Women's Representation: the Swedish Case // Gender and Party Politics / Ed. by J.Lovenduski and P.Norris. – London: Sage, 1993. – P. 266.*

2. Джерела: *Appendix 1. Tables of women's representation in eleven countries // State Feminism and Political Representation / Ed. by J.Lovenduski. – Cambridge: University Press, 2005. – P. 302; World Classification, Women in National Parliaments, IPU. – Доступ з: <http://www.ipu.org/wmn-e/classif.htm> (станом на 27 грудня 2007 р.).*

Незважаючи на найкраще у світі забезпечення гендерної рівності на державному рівні, шведи є доволі чутливими до проявів дискримінації, зокрема і за ознакою статі. Відповідно до даних соціологічного дослідження «Дискримінація в Європейському Союзі» (2006), 50% шведів вважають, що дискримінація на підставі статі є досить поширеною (widespread) у Швеції (причому цей показник є вищим за середнє значення по ЄС – 40%)⁶⁹. Жінки більш чутливі до дискримінації, ніж чоловіки. Шведські політики, громадські активісти та ЗМІ добре обізнані з такими даними, тому питання гендерної рівності не втрачають своєї актуальності.

⁶⁹ Discrimination in the European Union. Summary. Special Eurobarometer 263 / Wave 65.4. – European Commission, 2007. – P. 19.

Ґендерна статистика. Досвід Швеції

Державний комітет статистики України є відповідальним за надання статистичної інформації щодо кожної статі. Якщо у Швеції статистику щодо чоловіків і жінок ведуть щороку, то в Україні – раз на чотири роки. Різним є й доступ до цієї інформації. Шведську ґендерну статистику розміщено на інтернет-сторінці Шведського центрального статистичного бюро (ШЦСБ⁷⁰³) шведською і англійською мовою. Щорічний статистичний довідник «Чоловіки і жінки у Швеції. Факти і цифри» також можна знайти в електронному вигляді англійською мовою на сторінці ШЦСБ. Тобто шведські та міжнародні дослідники мають прямий доступ до ґендерної статистики. Статистичний збірник «Жінки і чоловіки в Україні» видають обмеженим накладом у паперовому варіанті українською мовою, а на інтернет-сторінці Державного комітету статистики України немає його електронної копії.

Зміст статистичної інформації, яку подають за статями, суттєво різниться у Швеції та в Україні. Перелік основних напрямів, за якими зібрано статистичну інформацію, подано далі в таблиці. Статистична інформація у Швеції охоплює більшу кількість напрямів, ніж в Україні. ШЦСБ ретельніше, ніж Державний комітет статистики України, аналізує економічні відносини і ринок праці. Зокрема, у шведській статистичній інформації, яку подають для чоловіків і жінок, є окремі напрями щодо використання часу на оплачувану і неоплачувану роботу, освіту, дозвілля; щодо економічної активності батьків залежно від кількості і віку дітей; щодо аналізу різниці в оплаті праці між чоловіками і жінками з характеристикою їхніх доходів і витрат. В українській статистиці ця інформація є фрагментарною, неповною або ж її бракує. Наприклад, інформацію про різницю в оплаті праці між чоловіками і жінками представлено лише в таблиці «Середньомісячна заробітна плата працівників за видами економічної діяльності». Однак у шведській статистичній інформації вертикальну дезагрегацію на ринку праці подано детальніше, з аналізом десяти найпоширеніших серед чоловіків і жінок професій, з урахуванням повного і неповного робочого дня.

70 ³) Режим доступу: <http://www.scb.se/> (станом на 03.02.2009).

Таблиця.

Зміст статистичних довідників у Швеції і в Україні

«Чоловіки і жінки у Швеції. Факти і цифри»	«Жінки і чоловіки в Україні»
Населення	Демографічні показники
Здоров'я	Охорона здоров'я
Освіта	Освіта
Використання часу	Зайнятість та безробіття
Догляд за дітьми	Злочинність
Догляд за людьми старшого віку	Жінки та чоловіки регіонів
Зайнятість населення	Міжнародні порівняння
Заробітна платня	Соціальна захищеність населення: окремі аспекти гендерної складової у сфері життєдіяльності суспільства
Дохід	
Насильство і злочинність	
Вплив і влада	

Джерела: Жінки і чоловіки в Україні: статистичний збірник / Державний комітет статистики України. – К.: ДКСУ, 2007. – С.132; Women and Men in Sweden: Facts and Figures 2006. Statistic Sweden, Stockholm. – Режим доступу: <http://www.scb.se/templates/PlanerPublicerat/ViewInfo.aspx?publobjid=26> (станом на 23.02. 2007).

Окремий напрям, що потребує спеціального висвітлення, у статистиці ШЦСБ стосується догляду за дітьми і людьми похилого віку, життя пенсіонерів і функціонально неспроможних людей, які є вразливими категоріями населення.

Основна відмінність між гендерною статистикою у Швеції і в Україні полягає в підході до аналізу владних відносин у політичній сфері і на ринку праці. Приділяючи увагу гендерним особливостям владного розподілу як на загальнодержавному, так і на регіональному рівні, ШЦСБ виокремлює напрям «Вплив і влада», де є інформація про голосування на парламентських виборах за останні 30 років, про склад парламенту з 1919 року за статтю, про номінованих і обраних членів парламенту, регі-

ональних і муніципальних органів влади, керівників партій і парламентських комітетів тощо; також подано розподіл посад у державних та приватних підприємствах і т.д. Українську ж статистику обмежено загальним аналізом чисельності державних службовців і посадових осіб місцевого самоврядування, їй бракує аналізу складу Верховної Ради всіх скликань за основними соціально-демографічними характеристиками, серед них і за статтю. Таким чином, дані Державного комітету статистики України не відображають вертикальну і горизонтальну дезагрегацію в політиці та на ринку праці так, як це зроблено у Швеції і що вважають успішним прикладом ведення ґендерної статистики у світі.

До того ж, у шведській статистиці набагато більше уваги приділяють динаміці досліджуваних ґендерних відносин у країні. Інколи цю динаміку показано більш ніж за сто років (з 1890 р. – щодо кількості дітей на жінку і чоловіка), але в середньому за останні п'ятдесят років (наприклад, з 1970 р. – щодо середнього віку батьків під час народження першої дитини).

Ситуація з ґендерною статистикою в Україні є суперечливою. З одного боку, значення статистичної інформації усвідомлюють на державному рівні. В аналізі результатів виконання Національного плану дій щодо поліпшення становища жінок і сприяння впровадженню ґендерної рівності у суспільстві на 2001-2005 рр. зазначено, що ґендерна статистика відіграє важливу роль для моніторингу соціальної ситуації і основних змін, тобто є важливим засобом у побудові суспільства з ґендерною рівністю⁷¹¹). З іншого боку, у своїх звітах експерти зауважують: «Доступні статистичні дані до цього часу не мають належної методологічної бази для отримання якісної і кількісної інформації про рівень зайнятості серед жінок»⁷²²).

71 ¹) Інтеграція ґендера в національні державні програми. На прикладі виконання національного плану дій щодо поліпшення становища жінок та сприяння впровадженню ґендерної рівності на 2001-2005 роки. – К.: Програма розвитку ООН, 2006. – С. 68-69.

72 ²) Там само. – С. 68.